

ÎN JURUL IDEII DE *CANON/SUPRACANON*

LEAHU Nicolae, conf.univ. dr.
(Universitatea de Stat "A.Russo" din Bălți)

Cu o întârziere pe care nu are rost să o deplîngem post-factum, fiecare cultură avînd un destin propriu, „bătălia canonică” ce se dă de peste două decenii în țările occidentale și SUA s-a impus în ultimii ani ca temă de dezbateră și în spațiul românesc, deși germenii ei s-au format mult înainte, începînd cu acceptarea de către canonul estetic a diferitelor forme de avangardă și *antiliteratură* sau a acelor scrieri „marginale”, „prozaice”, „oralizante”, voit „inexpresive” și „necanonice”, cum ar fi, de exemplu, poezia lui Mircea Ivănescu, textele din **La Lilieci** de Marin Sorescu, poe-

mele argotice ale lui George Astaloș etc., iar mai încoace, cu însăși poezia generației '80, dinamică, ireverențioasă, de multe ori insolentă, predispusă să transforme seriozitatea principiilor într-o „jucărea”. Întârzierea dezbaterii nu a însemnat, deci, și un „înghet” canonic feroce, așa cum sugerează Mircea Cărtărescu în cartea sa **Postmodernismul românesc**, ea desfășurându-se criptic, implicit, prin subminarea și lărgirea hipertrofiată a ceea ce se mai considera *canon*, adică literatură „înaltă”, „adevărată”, „de calitate” etc. Cu alte cuvinte, postmodernismul pune în evidență modul cum și-a asigurat *canonul estetic* supraviețuirea de-a lungul anilor, „miluind” și legitimând noi și noi teritorii ale marginalului și subordonându-și-le. Rezultatul e că marginea nu mai acceptă nici o „tutelă”, face apologia pluralismului și aruncă în aer conceptele „tari” (școală, curent, *evoluție* literară etc.), împingând dezvoltarea poeziei – mai ales – către ceea ce înțelegem astăzi prin *poetică de autor*.

Deși stadiul teoretic al dezbaterii, la noi, nu este suficient de avansat, iar explorarea conceptului de canon și asimilarea bibliografiei străine sînt încă de domeniul viitorului, termenii polemici ai discuției se află deja în arenă. Îi descoperim, formulați clar, la Sorin Alexandrescu și Nicolae Manolescu, două nume nu numai de autoritate în critica românească, dar care privesc problema în discuție din perspective substanțial diferite.

Într-o intervenție publicată alături de altele, mai puțin categorice, în revista „Dilema”¹, în numărul consacrat de aceasta „bătăliei canonice”, Sorin Alexandrescu proclama, cu directitate, că „a venit în sfîrșit timpul ca să se încheie *supremația canonului estetic* în cultura română”. Exprimată la capătul unei demonstrații minuțioase, afirmația se întemeiază pe ideea că acest canon longeviv, de peste 120 de ani, „legitimează nu reînnoirea, ci reproducerea valorilor centrale, în fapt a *conservatismului estetic* (chiar dacă formulele lui istorice diferă)”².

Probată de întreaga-i operă de critic și istoric literar, opinia lui Nicolae Manolescu (pe care Sorin Alexandrescu îl consideră, în același eseu, între cei „patru oameni” care au stabilit în ultimii 120 de ani „ordinea literară” românească, alături de Maiorescu, Lovinescu și Călinescu) o desprindem din contextul discuțiilor ce le-a alimentat cartea despre postmodernism a lui Mircea Cărtărescu. Într-un editorial din „România literară”, criticul propune „două sau trei axiome” care „să limiteze relativitatea”, s-o țină închisă într-un țarc, să n-o lase să cotopească tot universul artei: „Una ar fi aceea a logicii inerente în orice discurs critic și, în consecință, imposibilitatea criticficțiunilor de tip Federman. O alta ar fi acceptarea esteticului ca valoare artistică, autonomia lui, nu numai segregarea valorilor, dar și

segregarea artei de realitate, valoarea de contrafacere, obiectul artistic de acela de consum, gustul de kitsch. Axioma mea ar reintroduce frontierele. Dacă am admite, prin absurd, că postmodernismul împinge relativitatea, „democrația”, pluralismul pînă la confiscarea de către „popular” a artei ca produs de elită, atunci însăși sintagma de artă postmodernă și-ar pierde sensul. Mai exact, nu am mai putera-o considera artă. În fine, o selecție e inevitabilă. Nu cred că postmodernismul dizolvă ierarhiile, taxonomiile. Axioma a treia ar trebui să fie: dacă nu e canon, nimic nu e”³. Deci, *logică, estetic și canon*, iar de astlaltă parte, pentru că punctul de vedere al lui Sorin Alexandrescu este îmbrățișat fără rezerve (prin intermediul unei grile propuse de Virgil Nemoianu) și de Mircea Cărtărescu: *decanonizarea, deconstruirea dispozitivului canonic*⁴.

Deși ambele atitudini au o rațiune pragmatică limpede, prima încurajînd generos competiția culturală, iar cealaltă protejînd ideea de valoare estetică, nici una nu pare să ia în seamă nunațele care fac specificul cultural al momentului, un moment în care canonicul și necanonicul *coexistă*, marginea și centrul aflîndu-se într-un dialog pe cît se poate de productiv, pe atît și de polemic. Ierarhiile nu au dispărut, dar și stabilitatea canonică pare să fi devenit o iluzie. Mai degrabă ne îndreptăm spre un *Supracanon* care va negocia permanent între margine și centru, constituindu-se ca entitate în funcție de impactul mediatic pe care îl va avea acel corpus de opere și autori care vor răspunde atît exigențelor criticii, cît și celor ale pieței, atît gustului elevat, cît și aspirației de cunoaștere artistică a unui public tot mai instruit, mult mai deschis către experiment și pluralitatea specificităților locale, regionale, naționale. Or, redefinindu-se însăși esența experienței artistice, astăzi „utopia estetică, potrivit constatărilor lui Gianni Vattimo, se realizează numai desfășurîndu-se ca heterotopie”. Adică: „Trăim experiența frumosului ca recunoaștere de modele care fac lume și care fac comunitate numai în momentul în care aceste lumi și aceste comunități se dau explicit ca multiple”⁵. Ceea ce nu exclude, desigur, proximitatea manifestării decise și la noi a unor premise ontologice, retorice și axiologice (prezente deja în vocabularul analitic și în mentalitatea creatorilor) care să favorizeze apropierea atitudinii decanonizante de principiile unui canon flexibil, „permeabil”, care va renunța la unele prejudecăți, așa cum a arătat că o poate face antecesorul său. Cu atît mai mult cu cît esteticienii avansează cu insistență ideea unei *estetici generalizate*, apreciată de George Uscătescu, de exemplu, ca un punct culminant „la care ajung experiența multiformă a avangărilor contemporane și posibilitățile lor de creație”⁶. Într-o epocă a „gîndirii slabe”, care nu este nicidecum una reacționară sau

iresponsabilă, *Supracanonul*, pentru a supraviețui, asimilează „canoane”, modelînd marginalul și stimulînd inevitabila nevoie de *normă* a acestuia, pentru că el însuși, marginalul, vrea să fie *recunoscut*, iar recunoașterea se realizează totdeauna în perimetrul regulilor unui joc.

A gîndi *supracanonic*, în postmodernitate, într-o lume a globalizării, înseamnă, în primul rînd, a sesiza diferențele ideologice dintre modernism (unul dintre avatarurile căruia, bolșevismul, împarte lumea în bogați și săraci, în exploatare și exploați, în timp ce celălalt, fascismul, operează o altă distincție discriminatorie, precum e divizarea netă între rasele „superioare” și cele „inferioare”) și postmodernism (o epocă ce promovează, juridic, egalitatea de șanse, detensionînd conflictele de proprietate și descurajînd segregarea pe criterii rasiale sau etnice). În al doilea rînd, pe plan estetic postmodernismul dezamorsează conflictul dintre *gustul înalt* și *gustul jos*, dintre elitism și cultura de masă. Fără a fi o filozofie culturală a principiului *totul e permis* – dacă, desigur, ceva anume nu e interzis de o anumită prevedere (care ar putea fi aceasta?) canonică, – postmodernismul e tolerant și față de public, pentru că recunoaște în el o reductibilă forță, una determinînd acțiunea *integratoare/modelatoare* a dispozitivului mediatic. Vrem sau nu vrem, ne place sau nu, dar astăzi nu mai putem ignora capacitatea mediilor de *a relativiza* sau de *a propulsa* valorile locale, naționale, continentale sau universale către, în esență, *un nou orizont de așteptare* (orizontul mediatic!), de al cărui comportament abia începem să dăm seama. El dictează modéle și face *canonul*, *Supracanonul*, pentru că imperiul mediatic postmodern frizează *ilimitatul*, (dacă vă mai amintiți) acel punct de tensiune către care aspira, la începuturi, modernitatea.

Резюме

В статье предлагается решение проблемы канона за счет достижения консенсуса между эстетическим критерием и идеей плюрализма на основе внедрения концепции суперканона.

Note și bibliografie

1. Vezi dezbaterea *Valori sub semnul întrebării – bătălia canonică*, „Dilema”, V, nr. din 3-9 octombrie 1997.
2. Reluat de revista „Sud-Est” (nr. 3 (29), 1997, p. 21) din „Dilema” (vezi nota 1), eseul lui Sorin Alexandrescu reprezintă înția contribuție la cunoașterea ideii de canon în Basarabia. Contrar așteptărilor autorului, basarabeni, în loc să abandoneze ideea de canon estetic, o fortifică, de fapt, prin colecția de antologii în 12 volume **Literatura din Basarabia în secolul XX** (Chișinău, Editurile Știința-Arc, 2004).

3. Nicolae Manolescu, *Axiome pentru uzul postmodernilor*, „România literară”, XXXII, nr. 25, 23-29 iunie, 1999, p.1.
4. Mircea Cărtărescu, **Postmodernismul românesc**, București, Editura *Humanitas*, p.p. 98, 222-226.
5. Gianni Vattimo, *De la utopie la heterotopie*, în **Societatea transparentă**, Constanța, Editura *Pontica*, 1995, p. 78-79.
6. George Uscătescu, **Ontologia culturii**, București, Editura *Științifică și Enciclopedică*, 1987, p. 321.